

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

ȘCOALA DOCTORALĂ

ISTORIE, CULTURĂ, CIVILIZAȚIE

ELITA NOBILIARĂ TRANSILVANĂ.

FAMILIA CONȚILOR HALLER ÎN SECOLELE 18-19

-REZUMAT-

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC

PROF.UNIV.DR.CORNEL SIGMIREAN

DOCTORAND

KÁLMÁN ATTILA

CLUJ-NAPOCA

2014

CUPRINS

INTRODUCERE. REPERE ISTORIOGRAFICE	5
CAPITOLUL I. CONȚII HALLER SUB SEMNUL ETOSULUI INSTRUIRII..17	
CAPITOLUL II. LEGĂTURI MATRIMONIALE. CONTESELE.	31
CAPITOLUL III. DIN VIAȚA COTIDIANĂ A FAMILIEI HALLER	46
III.1. EXCURSII, VIZITE	50
III.2. MECENAȚI	51
III.3.DONAȚII	52
III.4. AJUTORAREA BISERICII	59
III.5. ALTE DONAȚII	72
III.6. ORIZONTUL CULTURAL	85
III.7. TESTAMENTE	91
III.8. MOARTEA/LOCURI DE VECI	93
III.9. FAMILIA ȘI BISERICA	98
CAPITOLUL IV. DOMENII	103
IV.1. TESTAMENTE, MOȘTENIRI, TRANZACȚII ECONOMICE	103
IV.2. MOȘTENIREA CSÁKY	111
IV.3. DOMENIUL DE LA ALBEȘTI (COMITATUL ALBA DE SUS)	113
IV.4. DOMENIUL DE LA HOGHIZ (COMTATUL ALBA SUPERIOR)	118
IV.5. DOMENIUL DE LA BLĂJEL (COMITATUL TÂRNAVA)	120
IV.6. DOMENIUL DE LA DÂRLOS (COMITATUL TÂRNAVA)	121
IV.7. DOMENIILE DE LA SÂNPAUL ȘI OGRA (COMITATUL TÂRNAVA)	122
IV.8. DOMENIUL DE LA COPLEAN (COMITATUL SOLNOCUL INFERIOR)	133
IV.9. DOMENIUL DE LA GÂRBOU (COMITATUL SOLNCOUL INTERIOR)	135
IV.10. DOMENIUL DE LA DEVA	136
IV.11. ALTE DOMENII PE TERITORIUL TRANSILVANIEI	138
IV.11.1. COMITATUL DĂBÂCA	138

IV.11.2. COMITATUL SOLNOCUL INTERIOR	142
IV.11.3. ALTE DOMENII	149
IV.11.4. DOMENII PE TERITORIUL UNGARIEI	151
IV.11.5. LOCUINȚE URBANE	155
CAPITOLUL V. FAMILIA ÎN VIAȚA PUBLICĂ A TRANSILVANIEI	160
V.1. ACTIVITATE COMITATENSĂ	160
V.2. FUNCȚII DE STAT	176
V.3. ÎN DIETA TRANSILVANIEI	201
V.4. CARIERE MILITARE	204
V.5. FAMILIA HALLER ȘI REVOLUȚIA DIN 1848	207
MEMBRII FAMILIEI ÎN SECOLELE 18/19.	213
DOMENIILE FAMILIEI ÎN SECOLELE 18/19	224
CONSIDERAȚII FINALE	244
BIBLIOGRAFIE	236
ANEXE	252

Cuvinte cheie: aristocrație, domenii, Haller, comite suprem, ban, Târnavă, Sânpaul, conte, contesă, convent, castel, palat, dietă, comitat.

Cercetarea istoriei elitelor nobiliare din România este o ramură relativ nouă a istoriografiei. În ultimele două decenii cercetarea acesteia în România s-a intensificat, apărând mai multe lucrări având ca temă nobilimea: biografii, istorii de familii, analize sociografice. Totuși aceste lucrări sunt în continuare puține la număr. S-a pus accent pe corectarea imaginii distorsionate create de istoriografia comunistă și recuperarea istoriei sociale prin istoria elitelor. Se observă totuși o nostalgie care poate câteodată derapa într-o nostalgie pentru regimuri, ierarhii sociale și construcții instituționale neadecvate secolului 21.

Cercetarea elitei nobiliare a urmat un curs neîntrerupt în Europa de Vest unde s-au format specialiști, reprezentanți de seamă ai cercetării. În România s-au reeditat lucrări fundamentale de genealogie și istorii de familii. S-a început editarea unor lucrări noi vizând istoria elitelor nobiliare. În continuare însă lipsesc multe lucrări având ca temă nobilimea (biografii, istorii de familie etc.), care să se bazeze pe o cercetare istorică serioasă.

Orientarea noastră spre istoria familiei Haller provine dintr-un real interes pentru istoria uitată a unei categorii sociale, dar și a unei familii care apare în analele istorice, dar niciodată nu a existat o privire de ansamblu asupra istoriei sale.

În cazul familiei Haller, lucrările având ca temă această familie se restrâng la câteva studii publicate începând secolul 19. Există însă o singură lucrare având ca temă întreaga istorie a familiei Haller. În 1886, în revista *Turul*, istoricul Szádeczky Lajos publica trei articole având ca bază „Cartea de familie” (o lucrare genealogică scrisă de membrii familiei în diferite perioade, aflată astăzi la Muzeul Național de la Budapesta).¹ Szádeczky s-a concentrat mai ales pe membrii familiei din secolele 17-18, următoarele generații fiind numai enumerate și biografiile lor schițate. Cercetările noastre au vizat atât materialul arhivistic găsit în instituții ale statului, cât și în proprietate privată. Arhivele cercetate au fost variate. În primul rând ne-am orientat spre fondurile familiale. Fonduri familiale Haller există atât la DJAN Mureș, Alba, Cluj, cât și la Arhivele Naționale ale Ungariei.

Un cuvânt trebuie spus și despre „Cartea familiei”. Cartea familiei își începe existența în secolul 16., fiind scrisă de Bartholomeus Haller von Hallerstein pentru ramura de Ardeal, alături de alte exemplare. Cartea familiei a fost scrisă de membrii familiei până în secolul 20. La sfârșitul secolului 19. ea se afla la ultimul reprezentant al ramurii de Coplean, Haller Jenő, trecând la reprezentanții ramurii de Sânpaul după moartea lui. În 1943 contele Haller Ferenc a decis să o

¹ Lajos Szádeczky, „A Haller grófok nemzetség-könyve”, *Turul*, 1, 2, 3/1886.

ducă la Budapesta. Astăzi ea se află depusă la Muzeul Național al Ungariei, rămânând însă în posesia familiei.

Părțile cele mai interesante ale cărții sunt primele capitole până la începutul secolului 18. Blazoanele, reproducerile diplomelor și portretele familiei sunt adevărate opere de artă cu importanță pentru istoria culturală a perioadei. Începând cu secolul 18. cartea devine o simplă statistică, fiind enumerați membrii familiei din secolele următoare. Ultimii care au lucrat la carte au fost contele Haller Ferenc și nepotul lui de frate, contele Haller Géza, care a și tradus cartea (scrisă original în germană și latină) în limba maghiară.

Istoria familiei Haller începe undeva în secolul XII, deși nu avem certitudinea că acești Halleri amintiți în acest secol sunt în relații de rudenie cu familia cercetată de noi. Cu certitudine strămoșul direct al tuturor Hallerilor de astăzi este Ulrich Haller din Nürnberg. O familie de patricieni care s-au ocupat de comerțul cu țările, mai ales, Est Europene: Polonia, Ungaria. Ruprecht Haller, în secolul 15., decide să se stabilească în Ungaria, în orașul Buda. Luând de soție o reprezentantă a patriciatului de limbă germană, în scurt timp devine o personalitate importantă a vieții politice și economice a orașului. Dintre descendenții lui, Peter Haller se va stabili la Hermannstadt/Sibiu în Transilvania. Peter Haller va deveni consilier orășenesc, primar al Sibiului, dar și consilier princiar. Prima lui căsătorie va fi cu o reprezentantă a patriciatului săsesc, Margarita Schirmer, iar a doua cu o reprezentantă a nobilimii maghiare, Kemény Katalin.

În perioada cercetată, familia se împarte în mai multe ramuri. Ramura de Coplean după moștenirea Bocskia 1606, Sânpaul și Albești după separarea domeniilor din 1715, Cristuru Secuiesc din 1849, ramura de Cetatea de Baltă din 1898.

Am încercat analizarea istoriei familiei în aceste secole din diferite aspecte: educație, căsătorii, domenii, mecenatură, activitate politică.

Educația fiecărui membru al familiei începea acasă. Băieții care duceau mai departe numele și erau moștenitorii domeniului aveau deja de la o vârstă fragedă lângă ei tutori. Acești tutori puteau fi preoții din sat, profesori la școlile confesionale din localitate sau din zonă, sau chiar studenți angajați temporar. În întreaga perioadă discutată, cele mai frecventate școli de familie au fost Liceul regal de la Cluj, Colegiul iezuit, Colegiul Reformat de la Tg. Mureș, Gimnaziul Catolic de la Tg. Mures. În afara granițelor găsim odrasle ale familiei la piariștii de la pesta, Theresianum-l de la Viena, sau conventul de maici Notre Dame de la Bratislava. Cele mai multe informații despre educația copiilor Haller le avem despre fiii lui Haller Gábor și Károlyi Klára.

În cazul familiei Haller, în secolul 18. căsătoriile cu membri ai unor familii nobiliare mici și mijlocii se concentrează în prima parte a secolului. Trebuie remarcat faptul că în acest secol căsătoriile sunt atât cu reprezentanți ai unor familii nobiliare transilvane, cât și cu cei din Regatul Ungariei. Dintre căsătoriile cu membri ai unor familii din Regat trebuie amintite strălucitele căsătorii ale lui Haller Gábor cu Grassalkovich Anna Mária (fiica lui Grassalkovich Antal, un intim a Mariei Terezia) și cea a fiului József cu Koháry Mária Terézia (familia Koháry a intrat în legături de rudenie cu familia Sachsen-Coburg-Gotha și astfel cu familii domnitoare din Europa.)

În secolul 19. crește numărul căsătoriilor cu familii transilvane, dar rămâne constant numărul căsătoriilor cu reprezentanți unor familii de nobil mici și mijlocii de-a lungul secolului. Apar și căsătoriile cu burghezi, cazul cel mai celebru fiind cel al căsătoriei lui Haller János și Kleisch Zsuzsanna, continuat de fiii lui, Ferenc căsătorit cu Baruch Eliz de origine evreiască, și József căsătorit cu Kiss Anna de la Cristuru Secuiesc.

Este interesant de remarcat că mariajele cu străini (nemaghiari) sunt foarte rare în familie. Dintre acestia de amintit este căsătoria lui Haller Gabriella (fiica lui Gábor și Bethlen Antónia) în 1850 cu baronul austriac Theodor Weiss-Starkenfels.

Membri familiei în secolele cercetate s-au implicat în sprijinirea mai multor acte de caritate și a unor inițiative culturale. De remarcat este interesul pentru literatură, colecționarea cărților, sprijinirea unor ediții de cărți. O relație specială îi lega de Biserica catolică. Printre cei mai fervenți donatori au fost femeile familiei. Un loc aparte îl dețin Károlyi Klára și Daniel Zsófia care au sprijinit ordine mănăstirești, școli religioase, biserici.

Familia Haller a avut de-a lungul secolelor o relație specială cu biserica catolică. Patroni ai bisericilor sătești, donatori, anele bisericii catolice din Transilvania sunt pline de binefacerile membrilor familiei. Ocuparea unor funcții în sânul Bisericii însă nu a fost printre carierele agreate de membrii familiei Haller. În secolele cercetate numai 3-4 membri și-au ales o carieră ecleziastică.

Primele domenii primite și achiziționate de familie în Transilvania se aflau pe teritoriul comitatelor Târnava și Alba de Sus. Primele domenii au fost achiziționate de primul Haller stabilit în Transilvania, Peter. În 1553 el primea în donație domeniul de la Albești, Dăișoara în comitatul Alba de Sus și o parte din Blăjel în comitatul Târnava. Domeniile familiei au fost întregite după moartea principelui Bocskai din 1606. Sora lui Bocskai, Ilona, s-a căsătorit cu Haller Gábor. Principele neavând descendenți, dintre domeniile sale lăsa Copleanul din comitatul Solnocul Interior fiului lui Gábor, György, astfel creându-se o ramură distinctă a familiei (stinsă în 1898). În 1609 Haller István intra în posesia domeniului de la Sânpaul care, prin divizia bunurilor din 1715, devenea centru al unei noi ramuri. Dintre centrele domeniiale de mai târziu, Hoghiz intra în posesia familiei datorită căsătoriei dintre Haller László și Bethlen Kata, Cetatea de Baltă prin cumpărare de către Haller Eugen la sfârșitul secolului 19. și lăsat moștenire ramurii de Albești.

Familia a fost de-a lungul secolelor cercetate un factor activ în diferite comitate transilvane și din Ungaria, în funcția de comite suprem, membrii în sedriile generale sau numai ca mari proprietari interesați de viața socială, culturală a comitatului.

În afara comitatului, membrii familiei au activat în secolele cercetate în cadrul instituțiilor centrale. Cei mai mulți dintre ei au ocupat funcțiile de consilier gubernial din cadrul Guberniului transilvan, Haller János a ocupat chiar funcția de guvernator între 1734-1755, Haller Gábor a fost tezaurar al Transilvaniei între 1816-1822, unii au ocupat funcții și în afara Transilvaniei Haller Ferenc, ca ban al Croației, Haller József, consilier al palatinul Iosif.

Făcând parte din elita Transilvaniei, ei participă la toate dietele perioadei discutate, ca regaliști, ca trimiși ai comitatelor sau datorită funcțiile lor. În 1848-49 unii dintre ei apar ca deputați în Parlamentul Ungariei revoluționare de la Pesta. Iar după 1867, ca deputați, și după 1885, ca membri de drept în Casa Magnaților din Parlamentul Ungariei.

Familia Haller își continuă existența și în ziua de astăzi. În Transilvania numai doi reprezentanți mai poartă numele de Haller. Familia însă este reprezentată în Argentina, Germania și Ungaria.